

Štěpán, Ludvík

Identita v regionu - identita v Evropě

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. X, Řada literárněvědné slavistiky. 2006, vol. 55, iss. X9, pp. [171]-175

ISBN 80-210-3987-6

ISSN 1212-1509

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102983>

Access Date: 22. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

LUDVÍK ŠTĚPÁN

IDENTITA V REGIONU – IDENTITA V EVROPĚ

S čím se má člověk v dnešní sjednocené Evropě identifikovat? S národem? S kulturou regionu? S Evropou jako celkem? Jsou to otázky, na něž odpověď není lehká a ani nemůže být jednoznačná. Navíc by vyžadovala hlubší pohled a více prostoru. Otázky jsem položil proto, že byly v centru pozornosti zajímavého polsko-německého symposia a setkání v Dolním Slezsku, v zámku Krasków, asi padesát kilometrů na jih od centra této svérázné a tradiční polské oblasti – Vratislavi, nedaleko Świdnice. Akce se uskutečnila pod názvem *Identita Dolního Slezska – evropská identita* díky Univerzitě v Lipsku, Generálnímu konzulátu SRN v Polsku, Polskému institutu v Lipsku ad., pod patronací generálních konzulů v Lipsku Ryszarda Króla a ve Vratislavi Helmuta Schöpse, za podpory institucí Alianz Kulturstiftung, Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej, Deutsche Gesellschaft für Ostmitteleuropakunde, Fundacja Forum Krasków ad.

Důraz akce na region je oprávněný, neboť v celku, jakým je sjednocená Evropa v rámci Evropské unie se sice preferuje globální společný pohled, ale vyvěrající z regionů a realizovaný v regionech, které neomezují ani nespírají hranice států či národů, nýbrž je vytvářejí a stmelují společné zájmy hospodářské, společenské a kulturní. To se projevilo rovněž na sympoziu a setkání v Kraskowě, která se snažila podívat se na multikulturní region Dolního Slezska z pohledu německého, polského i českého (jediným českým zástupcem byl autor těchto řádků), protože tyto tři národní a jazykové polariry v minulosti region formovaly a v současné době znovu vytvářejí základy k menším, nicméně vztahově těsnějším regionům v rámci EU.

Základem takovýchto soudobých regionů jsou společenství lidí, které už nespojují kmenové příbuzenství či národnostní příkazy, nýbrž společné existenční zájmy vyrůstající z myšlenky humanismu, o němž se vyjádřil německý filozof J. G. Herder, který notabene pocházel z Východního Pruska, že je to sice vrozená vlastnost, již však, abychom ji mohli uplatňovat, musíme v sobě pěstovat (řeceno s A. Huxleyem – ruce musí tvořit a hlava se starat). Tato společenství jsou větší-nou vícenárodnostní a multikulturní, v nichž soužití minorit s majoritou musí být demokratické.

V této souvislosti se přímo vnucují slova, která o krizi demokracie ve svých *Dějínách filozofie* (1933, část II Novověk, s. 621) prorocky pronesl český filozof

Emanuel Rádl: *„Mluví se o krizi demokracie: v této krizi je obsažena všechna bída naší doby. Starší demokracie byla proniknuta generósní dávkou liberalismu a nadšením pro zákon. Služba těmto zásadám nutila jednotlivce, aby podroboval sám sebe přísné kázní. Pod ochranou liberálních zásad a pod vládou zákona mohly minority všeho druhu žít a jednat. Demokracie a zákon – život společný pod zákonem byla synonyma. Dnes jsme svědky vítězství hyperdemokracie, v níž masa jedná přímo, mimo zákon, vynucujíc si své aspirace a svá přání hmotným nátlakem... To, myslím, je správná a vážná interpretace dnešní krise demokracie.“*

A právě hledání kořenů a současnosti soužití různých společenství v Dolním Slezsku se týkala jednání v kraskowském zámku. Podívejme se v následujících řádcích na jednotlivé roviny tohoto setkání. Předně bych chtěl zmínit situační kontext. Vědci, kulturní pracovníci, spisovatelé a mladí lidé z Polska a SRN se sešli v barokním zámku (původní stavba vznikla už v roce 1250), který naposledy, do roku 1945, patřil německému rodu von Salisch. Potom stavby i přílehlý park chátraly, až z nich byly pouhé ruiny. Ty v roce 1992 koupil rakouský sběratel a restaurátor Thomas Gamperl a o pět let později mohla ve vzkříšené barokní kráse zahájit činnost Nadace Fórum Krasków, která chce být platformou setkávání, výměny zkušeností a dorozumění – prvotně mezi Polskem a Rakouskem, ale nyní v širší perspektivě mezi německojazyčným a slovanským světem, mezi Východem a Západem, v rámci Evropy. V zámku, kam za rodinou Salischů jezdili mj. H. Hesse, G. Hauptmann či E. Kästner, abych zmínil pouze spisovatele, se tedy opět scházejí spisovatelé, hudebníci a malíři a v dalších budovách vznikla mj. mateřská škola (s podporou mecenášů pracuje základní škola v Marcinowicích, další ambicí nadace je v příhodném místě založit i střední a vysokou školu).

Druhou rovinou kraskowského setkání byla hledání dnešní identity Dolního Slezska. O té historické a o heuristických etapách bádání společenského slezského povědomí hovořil v úvodním referátu Thomas Wunsch z Passovské univerzity, o kulturním obzoru Slezska jako evropském fenoménu Norbert Honsza z Vratislavské univerzity, o otázkách kulturní a regionální identity Polska na konci dvacátého a na počátku jedenadvacátého století Hans-Christian Trepte z Lipské univerzity, na otázky Dolní Slezsko – pravidlo, nebo výjimka v Evropě? a Kam vede cesta Dolního Slezska? odpovídali Czesław Porębski z Tischnerovy vysoké školy evropské v Krakově a Adam Krzemiński z Varšavské univerzity.

S touto rovinou souvisela regionální problematika literární, na niž se soustředili mj. Andrzej Zawada z Vratislavské univerzity (Literární portrét Dolního Slezska), Elżbieta Dzikowska ze stejné školy (Topografie Vratislavi/Breslau: Reise in den Hades Günthera Anderse) a Alois Woldan z Vídeňské univerzity (Slezsko – region literární rekonstrukce?). Na výsledky těchto pohledů pak navazovaly další přednášky a prezentace – např. o objevování a nalézání vize Slezska prostřednictvím vybraných knižních ilustrací hovořila Antje Johanning z Univerzity v Düsseldorfu, Slezské muzeum v Görlitzu představil jeho pracovník Michael Parak a časopis Silesia Nova jeho šéfredaktor Detlef Krell ze stejného německého města, specifické byly vzpomínky jedné ze dvou na jednání přítomných dcer posledního majitele Kraskowa Mariony von Salisch z Hamburku. Tuto hlavní

problematiku pak uzavřela panelová diskuse, v níž hovořili už zmíněný Hans-Christian Trepte, Marek Czapliński z Vratislavské univerzity, Dieter Bingen z Deutsches Polen Institutu v Darmstadtu a autor těchto řádků.

Zcela zvláštní rovinou byla prezentace projektu Setkání Lipsko – Marcinowice, který za kraskowskou nadaci vedla a koordinovala (stejně jako celé sympozium) doktorandka Lipské univerzity Karolina Gil. Mladí lidé od 15 do 17 let v něm zkoumali závažný fenomén dvacátého století: vysídlování a znovuosídlování území. Německá mládež hovořila s vysídlenci z Dolního Slezska, polská zase s lidmi, kteří po druhé světové válce do vyliďněného regionu přišli z území (většinou) zabraných Sovětským svazem, přičemž rozhovory natáčeli amatérští filmaři.

Nesmírně zajímavé jsou výpovědi účastníků projektu. Např. Joanna Adamczuk se svěřila: „*Hodně jsem se naučila při natáčení filmu s lidmi, kteří byli vysídleni z polských východních území. Když jsem s nimi vedla rozhovory, atmosféra byla velice příjemná a rodinná. Pochopila jsem, co to znamená opustit svoje milované město. Hodně mi to dalo a naučilo mě to pokoře – je třeba žít v míru a radovat se z toho, co máme.*“ Aleksandra Bil zase zdůraznila: „*Díky takovým projektům mladí lidé poznají nová fakta o dějinách své vlasti a regionu, ale také o lidech, kteří s námi žijí a my nevíme, jak – to mám na mysli rozhovory, které jsem vedla s ženami z německé menšiny; a hodně jsem se při tom naučila.*“ Daniel Nahra-becki to vystihl stručně: „*Konečně se někdo pokusil spojit neformálně polské a německé mladé lidi a ukázat jim kus společných dějin, z nichž bychom si měli vzít poučení do budoucna.*“

Tyto výroky dokumentují praktické aspekty moderní hermeneutiky, jak to chápal Dilthey, když poznávací funkci v duchovních vědách charakterizoval jako porozumění, tzn. především porozumění lidí v jejich dějinných souvislostech. V Kraskowě se to projevilo nejenom ve výsledcích projektu žáků polské a německé školy, ale z druhé strany rovněž v literární reflexi takovýchto dějinných a morálních křížovatek lidských zkušeností, tedy v literárních dílech. Hovořil o tom, jako autor (mimo jiné) knih *Breslaw* (1996) a *Dziecię nomadów* (1998), už vzpomínaný Andrzej Zawada, a slezský spisovatel Henryk Waniek. Symptomatické jsou např. Zawadovy verše (z básně *Zwiedzajcie miasto z druhé jmenované knihy*):

*Gruzy przeszłości usunął buldożer
Kamień nagrobny umacnia mur w ZOO
Zdumiona zebra czyta epitafium
Wer den Dichter will verstehen
Muss in Dichters lande gehen
Kto Polakiem kdo Niemcem kto Czechem kto Żydem
no nie bądźmy śmieszni
Alle Menschen werden Brüder
Wo dein sancter Flügel weilt*

Nedostatek porozumění, tolerance, snahy odpouštět, to jsou „hlavní hříchy“ druhé poloviny dvacátého století, která byla poznamenána důsledky diktatury

nacistické a přiživována „ostrým třídním (a nejenom třídním) bojem“ diktatury komunistické. I to byl jedním z důvodů, proč právě dolnoslezský kardinál, vratislavský metropolita Boleslav Kominek inicioval koncem roku 1965 dopis polských biskupů německé církvi hierarchii se závěrečnou prosbou: My odpouštíme a prosíme vás o odpuštění. Otevřel se tak nelehký proces (trvajícím dodnes) „usmiřování“ a hojení jedné z nejoblávějších ran dvacátého století, která začala vyhnáním Čechů z majoritně německého pohraničí Československé republiky (z tzv. Sudet) a skončila „stěhováním národů“ po konci druhé světové války. Že při nich v důsledku „různé“ politiky v různých okamžicích dějin a ideologií trpěli především obyčejní a někdy i nevinní lidé, nemusím připomínat.

Tedy, v polovině šedesátých let, se křesťanské gesto s prosbou o odpuštění setkalo s neporozuměním – v Polsku, v českých zemích i v dalších státech tzv. komunistického bloku. Bylo ještě brzy, lidská paměť nestačila „strávit“ krivdy minulosti, navíc když podaná ruka přišla ze země, jejíž viny – stejně jako dalších států pod někdejší nacistickou okupací – byly nesrovnatelně menší než ty německé. Ale byly. A pokud přijde s takovou nabídkou ten více trpící, tím výrazněji manifestuje křesťanský charakter činu, jenž se dnes jeví jako téměř prorocký: Evropa se musí podívat do tváře vlastních dějin, aby mohla začít novou společnou stavbu.

Když jsem hovořil v závěrečné panelové diskuzi za svitu svíček v hlavním sále kraskowského zámku o charakteru evropských identit, nemohl jsem nezpomenout situace (detailně, i když v umělecké metafoře, jsem ji popsal ve svém obsáhlém románu *A jinak se pluje po moři*, 1985), která se týkala koexistence Čechů a Němců (spíše Rakušanů) v pohraničí jihozápadní Moravy do třicátých let 20. století. Byť to byly mnohdy těžké doby, nikdy se nikdo nedivil různosti. Soused se ptal německy a ten druhý odpovídal česky. A nejenom proto, že oba rozuměli oběma jazykům. Od doby, kdy živnou půdu našla nacistická ideologie, skončil staletý status quo národnostně a kulturně smíšených regionů v této oblasti. Nejdříve se museli Češi vydělit z jednotného společenství a „utéct“ z odstoupených území, po skončení války se musela téměř stoprocentně vystěhovat německá menšina a do „prázdné země“ přišli čeští „zlatokopové“, za jejichž neslavným „výstupem“ zapadla železná opona.

Teprve příhraniční spolupráce v posledních letech, po roce 1989, postupné budování společných multietnických a multikulturních regionů v rámci Evropské unie vytáhla ze zapomnění onu starou reznou niť, která spojuje. Nemá jednu vlastnost. Z těch mnoha je třeba na prvním místě uvést lásku a dále porozumění a toleranci. Bez nich se lidé k sobě neotočí tvářemi, když dosud stáli k sobě zády, nepodají si ruce, nedomluví se. Bez společné řeči (nikoli ve smyslu jazykovém) se nová stavba nedá budovat. Na těchto principech je totiž projektována, koncipována a realizována.

Z identit dílčích vyrůstá nová identita evropská, která neruší staré, ale přináší nové, aby staré potvrdila, abych parafrázoval jeden výrok Ježíše z novozákonních příběhů. To je ona identita v mnohosti a jednota v různosti. Založená nikoli na nacionalismech a egoismech. Abychom mohli mnohé dostat, musíme i něco

ztratit. Tak to chodí v obchodě, v mezilidských vztazích i v kontaktech ve společenstvích. A jistě se to objeví jako reflexe skutečnosti v literatuře, v knihách beletristických i odborných a vědeckých. I o tom se hovořilo na jednom sympoziu v dosud neznámém polském zámku, který si začíná získávat věhlas jako svérázný hotel vytvářející zázemí pro setkávání se lidí, jež mluví stejnou řečí. Lhostejno, zda německy, polsky, česky či jinak.

*Kresba zrekonstruovaného zámku Krasków (čelní pohled),
kde se polsko-německá akce konala.*

Někteří z účastníků sympozia (zleva) – literární vědec a spisovatel Andrzej Zawada z Vratislavi, slavistě Wolfgang F. Schwarz a Danuta Rytel-Kuc z Lipska, slezský spisovatel Henryk Waniek a polonista Hans-Christian Trepte z Lipska (foto autor).

